

نگاهی به آثار و پیامدهای تدریس مجازی

تدریس هیجان انگیز مطالعات اجتماعی

سبا شیرمحمدی، کارشناس ارشد پژوهش‌های علوم اجتماعی - دبیر علوم اجتماعی
فرزانه بختیاربان، دبیر علوم اجتماعی

چکیده

بحران‌ها همیشه بد نیستند! گاهی خلاقیت می‌آفرینند و به تحولات عمیقی منجر می‌شوند. از آنجا که فرایند یاددهی-یادگیری متوقف‌ناشدنی است، با وقوع تعطیلات اضطراری پیش آمده ناشی از ویروس کرونا و رعایت شیوه‌نامه‌های بهداشتی، نحوه جدیدی از آموزش و پرورش در بستر فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی دانش‌آموزی (شاد) پدید آمده است. مقاله حاضر با هدف «بررسی چگونگی آموزش مجازی درس مطالعات اجتماعی دوره اول متوسطه» و پیوند دادن آن با ساحت‌های «سند تحول بنیادین» به مطالعه و تحلیل اسناد معتبر در رویکردهای این درس در برنامه درسی ملی می‌پردازد. یافته‌های پژوهش حاکی از آن است که درس مطالعات اجتماعی دارای سه مقوله مشخص «شناخت و علم»، «اخلاق» و «شایستگی» است که با نگاه پژوهشگرانه و خلاقانه معلم می‌تواند در هر شش ساحت سند تحول بنیادین در فضای مجازی نیز دارای مصادیق و مفاهیم مرتبط آموزشی-تربیتی باشد. نمونه کامل‌تر این مفاهیم در جدولی که حاصل تطبیق این پیوندهاست، ارائه شده است.

مقدمه

وقتی اولین بار خبر تعطیلی مدارس در زمستان سال گذشته اعلام شد، اکثر دانش‌آموزان خوش حال بودند. اما نمی‌دانستند این «تعطیلی» با هر چیزی که پیش از این تعطیلی برای شادی کرده بودند، فرق دارد. حالا بعد از ماه‌ها خانه‌نشینی، این «همه‌گیری جهانی» (پاندمی) دیگر برای آن‌ها یک اتفاق نیست، بلکه بخش ماندگاری از تجربه زندگی‌شان است.

با تداوم این جریان، نحوه آموزش و فرایند یاددهی-یادگیری وارد مرحله جدیدی شد که به فضای مجازی متکی است. علاوه بر آن، با توجه به تغییرات سریعی که در محیط پیرامون در حال شکل‌گیری است، آموزش مجازی به صورت یک نیاز اساسی مطرح شده است. به گونه‌ای که شیوه‌های سنتی آموزش را دستخوش تغییر کرده است و دیگر نیازی به حضور فیزیکی در کلاس درس نیست [گلاسر، ۱۳۹۴: ۴۲]. اصطلاح «یادگیری الکترونیکی» برای اولین بار توسط کراس وضع شد. این اصطلاح به انواع آموزش‌هایی اشاره دارد که از فناوری‌های اینترنت و اینترنت برای یادگیری استفاده می‌کنند [صلواتی، ۱۳۹۷: ۲]. دانش‌آموزان امروز در دنیایی بزرگ می‌شوند که از نظر فناوری با زمان تحصیل والدین و اجدادشان بسیار متفاوت است. برای آنکه آنان آماده زندگی آینده شوند، فناوری باید جزء جدایی‌ناپذیر از کلاس و مدرسه باشد [سانتراک، ۱۳۹۴: ۴۶۴]. با توجه به ظرفیت‌های موجود در بستر فضای مجازی، نگاه

کلیدواژه‌ها: آموزش برخط، آموزش مجازی، یادگیری الکترونیکی، مطالعات اجتماعی

فعال دانش خود مشارکت دهد. توسعه این ابزارها و امکانات معلمان مجازی را در مراحل طراحی و اجرای برنامه درسی ترغیب می‌کنند، اصول «رویکرد یادگیرنده‌محور»، نظیر «موقعیت‌مدار بودن یادگیری»، «فعال بودن یادگیرنده در فرایند یادگیری»، «اجتماع‌محور بودن یادگیری» و «تلاش فکوره در فرایند یادگیری» را به کار گیرند. معلمان یک جامعه تحت وب می‌توانند در تعامل با معلمان پژوهشگر دیگر در گفت‌وگوهای روزمره، به منابع اینترنتی مناسب دست یابند و سؤال‌هایی برای سایر معلمان پژوهشگر طرح کنند [حسین‌پور، ۱۳۹۶: ۱۲].

درس مطالعات اجتماعی بر اساس برنامه درسی ملی

حوزه تربیت و یادگیری علوم انسانی و مطالعات اجتماعی به مطالعه کنش‌ها و تعاملات انسانی و توانایی ایجاد رابطه مثبت و سازنده با «خلق» حول محور «رابطه با خدا» و درک موقعیت و فراموقعیت فرد و جامعه می‌پردازد؛ و در پی تقویت و پرورش کنش‌های مطلوب و متناسب با نظام معیار اسلامی است. آموزش‌های این حوزه برخاسته از فرهنگ و تاریخ جامعه، در خدمت هویت تاریخی و فرهنگی آن است و بست‌های لازم برای تحقق عدالت و پیشرفت را فراهم می‌آورد. دانش‌آموزان باید بتوانند ویژگی‌های تمدن و فرهنگ ایرانی اسلامی و تأثیر آن را بر توسعه جامعه بشری درک کنند و نقش خود را در جهان امروز برای حفظ و ارتقای موقعیت و جایگاه ایران بین کشورهای منطقه و در سطح جهان بشناسند [برنامه درسی ملی، ۱۳۹۱].

متولیان آموزش در این شرایط به امر یادگیری تحت وب - یادگیری الکترونیکی - است. در این شرایط نحوه مواجه شدن آموزش و پرورش با فرصت‌ها، چالش‌های حاصل از توسعه فناوری اطلاعات و ارتباطات، و برنامه‌ریزی دقیق و اصولی برای بهره‌برداری از آن بسیار مهم است. به ویژه، با توجه به تأثیرگذاری این فناوری‌ها بر شیوه‌های یاددهی - یادگیری و تغییر نقش معلمان، ضروری است که زمینه‌هایی فراهم شود تا هم وزارت آموزش و پرورش بضاعت موجود در جامعه معلمان را شناسایی کند، و هم معلمان به شناسایی و ارتقای مهارت‌های خود در زمینه‌های کاربرد فناوری‌های نوین، نظیر «فناوری اطلاعات و ارتباطات» و «فناوری اطلاعات» بپردازند؛ چرا که فناوری‌های ارتباطی در چرخه یادگیری نقش مهمی ایفا می‌کنند.

آینده را لمس می‌کنم، پس تدریس می‌کنم!

کیفیت کار معلم به‌عنوان یکی از عناصر اساسی برنامه درسی، در اثربخشی آموزش و تسهیل یادگیری فراگیرندگان نقش مؤثری دارد. معلمان به‌عنوان یکی از اجزای اصلی مدرسه باید بتوانند مفاهیم را تفهیم کنند و از تحولات اجتماعی و تغییرات آینده درک عمیقی داشته باشند. بنابراین باید به طور مداوم به دنبال روزآمدسازی دانش و مهارت‌هایشان باشند و توسعه حرفه‌ای خود را بهبود بخشند [خداویدی، ۱۳۹۷: ۱۱۱]. در محیط مجازی، نقش معلم از جنبه‌های متفاوت با نقش معلم حضوری تفاوت دارد. او در محیط مجازی به ابزارهای اطلاعاتی، ارتباطی، هر زمانی و چندحسی گوناگونی دسترسی دارد و با به‌کارگیری این ابزارها می‌تواند یادگیرندگان را در ساخت

اهداف درس مطالعات اجتماعی در دوره اول متوسطه

به طور کلی درس مطالعات اجتماعی دارای سه مقوله مشخص شناخت و علم، اخلاق، و شایستگی است که در هر مقوله مضامین مرتبط به کار گرفته شده‌اند و انتظار می‌رود دانش‌آموزان در پایان این دوره بتوانند:

الف) در قلمرو شناخت و علم: علل و عوامل دخیل در دگرگونی‌ها و تغییرات منابع، مکان‌ها، فعالیت‌های اقتصادی و نظام‌های اجتماعی طی زمان را درک کنند.
مفاهیم: زمان، تداوم و تغییر، نظام اجتماعی، فضا و مکان، فرهنگ، هویت، منابع و فعالیت‌های اقتصادی.

ب) در قلمرو اخلاق: به کشور ایران و پیشرفت و آبادانی آن، میراث فرهنگی، نظام جمهوری اسلامی، و فرهنگ و هویت اسلامی - ایرانی خود احساس تعلق و افتخار کنند.
مفاهیم: میهن‌دوستی، مسئولیت‌پذیری، حق‌طلبی و تعاون.

ج) در قلمرو شایستگی: توانایی بررسی و کندوکاو در موضوع‌های محیطی و اجتماعی و مراحل مختلف آن (شامل طرح سؤال‌های روشن، شناسایی منابع اطلاعات، تفسیر و تجزیه و تحلیل مدارک و شواهد، جمع‌آوری داده‌ها و ...) را به دست آورند.
مفاهیم: بررسی و کاوش، خلاقیت، مشارکت، برقراری ارتباط، واکنش شخصی و اظهار نظر.

علوم اجتماعی مجازی؛ درسی تمام‌ساحتی

در این باره می‌توان از منطق‌سازی جریان تدریس تجربه‌شده درس مطالعات اجتماعی متوسطه اول بر اساس راهکارهای فضای مجازی در سند تحول بنیادین سخن گفت:

۱

* استفاده از ظرفیت برنامه‌های درسی، منابع آموزشی، و شبکه ملی اطلاعات و ارتباطات برای تقویت معرفت و باور به معارف الهی (حیطه خدمات‌محوری / ساحت عبادی - اعتقادی).
 * استناد به آیات مبارکه قرآن کریم هنگام تدریس، همراه با صوت و تصویر و استفاده از محتوای فیلم مرتبط.
 * ایجاد حس قدردانی و شکرگزاری نسبت به خداوند رحمان با انجام تکالیف عملکردی.

۲

* ایجاد شبکه متنوعی از محیط‌های یادگیری، مانند موزه‌ها،

کتابخانه‌ها، آزمایشگاه‌ها و کارگاه‌ها، و عینی‌تر کردن محتوای آموزشی کتاب‌های درسی مدرسه (حیطه خلق / ساحت علمی - فناورانه).
 * معرفی وب‌سایت‌های آموزشی مورد تأیید.
 * معرفی محیط‌های مجازی متنوع یادگیری (کارگاه‌ها، کتابخانه‌ها و ...).

۳

* تعامل اثربخش با متخصصان مراکز فرهنگی و اجتماعی و استفاده از ظرفیت رسانه‌ها در این باره (حیطه خلق / ساحت سیاسی - اجتماعی و علمی - فناورانه).
 * امکان برقراری تماس صوتی و تصویری با مراکز مربوطه.
 * امکان برگزاری پخش زنده با متخصصان در این مراکز.

۴

* ارتقای کیفیت فرایند تعلیم و تربیت با تکیه بر استفاده هوشمندانه از فناوری‌های نوین (حیطه خود و خلق / ساحت علمی - فناورانه).
 * استفاده از انواع برنامه‌های کاربردی هوشمند در هنگام تدریس.

۵

* تقویت استعداد‌های دانش‌آموزی در راستای تولید انواع محتواهای درسی و ساخت وسایل کمک‌آموزشی (حیطه خود / ساحت هنری - زیباشناختی).
 * تعیین تکالیف عملکردی متنوع در اشکال مختلف (خلاصه‌نویسی درس در قالب‌های گوناگون اینفوگرافی، روش خورشیدی، تکالیف مصور، و ...).
 * واگذاری تدریس بخش‌هایی از درس به صلاح‌دید دبیر به کمک انواع رسانه‌های آموزشی.

۶

* اختصاص بخشی از برنامه‌های آموزشی به معرفی حرفه‌ها، هنرها، آیین و رسوم و شرایط اقلیمی و جغرافیایی استان‌ها به ویژه در مناطق روستایی و عشایری، با رعایت استاندارد کیفیت (حیطه خود / ساحت اقتصادی - حرفه‌ای و هنری - زیباشناختی).

اصلاح نقاط ضعف توسط مدیر و کادر اجرایی و فراهم آوردن زمینه تعامل سایر دبیران هم‌رشته تحت هماهنگی سرگروه‌های هر درس.

در سطح میانه: حوزه‌های ستادی

- نظارت بر تطبیق‌سازی انواع محتوا با ساحت‌های سند تحول؛
- استفاده و به‌کارگیری دبیران توانمند حوزه وب و مهارت‌های الکترونیکی در جهت آموزش‌های مدون؛
- توجه به فعالیت‌های مجازی صورت‌گرفته در شبکه شاد و معرفی و تقدیر از فعالیت‌های مجازی برتر؛
- اشتراک‌گذاری محتواها و آموزش‌های برتر در سایر گروه‌ها؛
- بایگانی و تدوین محتواهای برتر آموزشی به‌منظور تسهیل دسترسی دیگر مخاطبان در سال‌های آتی.

منابع

۱. آتش‌افروز، محمد و همکاران (۱۳۹۷). «بررسی جایگاه فضای مجازی در سند تحول بنیادین در آموزش و پرورش». نهمین همایش انجمن فلسفه تعلیم و تربیت ایران. دانشگاه سیستان و بلوچستان.
۲. صالحی مبارکه، زهرا و همکاران (۱۳۹۷). «بررسی آموزش الکترونیک و تأثیر آن در یادگیری». مجله نخبگان علوم مهندسی. شماره ۱۲.
۳. صلواتی، پرستو و همکاران (۱۳۹۹). تحلیل محتوای کتاب مطالعات اجتماعی دوره اول دبیرستان براساس شاخص‌های محتوایی برنامه درسی ملی. مجله پژوهش برنامه درسی. دوره دوم. شماره ۶۴.
۴. خداویسی، سارا و همکاران (۱۳۹۷). توسعه حرفه‌ای معلمان با استفاده از فضای مجازی: مطالعه پدیدارشناسانه معلمان شهر همدان. مجله علمی - فناوری آموزش. شماره ۱.
۵. سراجی، فرهاد (۱۳۹۱). معلم مجازی. دانشنامه برنامه درسی.
۶. سند برنامه درسی ملی (۱۳۹۱). شورای عالی آموزش و پرورش. تهران.
۷. سند تحول بنیادین آموزش و پرورش (۱۳۹۰). شورای عالی آموزش و پرورش و دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی. تهران.
۸. صفرزایی، حمیده و حیدرزادگان (۱۳۹۷). «بازتعریف فضای مجازی براساس سند تحول بنیادین در نظام آموزش و پرورش». نهمین همایش انجمن فلسفه تعلیم و تربیت ایران. دانشگاه سیستان و بلوچستان.
۹. کیا، علی‌اصغر (۱۳۸۸). «نگاهی به آموزش مجازی (الکترونیک)». کتاب ماه علوم اجتماعی. شماره ۲۴.
۱۰. کلاس، ویلیام (۱۳۹۵). مدارس بدون شکست. ترجمه ساده حمزه. انتشارات رشد. تهران. چاپ سوم.
۱۱. علیزاده واجاری، عارفه و همکاران (۱۳۹۵). «قابلیت‌های بستر مجازی برای تربیت معلم و توسعه حرفه‌ای معلمان». همایش ملی تربیت معلم. دانشگاه فرهنگیان. اصفهان.
۱۲. عزیزی‌نژاد، بهاره و همکاران (۱۳۹۷). مقایسه تأثیر آموزش مبتنی بر فاوا با آموزش سنتی بر اشتیاق تحصیلی دانش‌آموزان. مجله علمی-پژوهشی فناوری آموزش. شماره ۲.
13. García, C. O. (2016). Project-based learning in virtual groups - collaboration and learning outcomes in a virtual training course for teachers. *Procedia - Social and Behavioral Sciences* 228. 100 - 105
14. Shernoff, E., Schalscha, K. (2020) Evaluating the usability and instructional design quality of Interactive Virtual Training for Teachers (IVT-T). Association for Educational Communications and Technology. springer. 1-28
<http://m.tarjomaan.com/neveshtar/9931/>

- * تقویت استعداد دانش‌آموزی با ساخت، تولید و فروش انواع ایده‌ها و هنرهای دانش‌آموزی، و کسب و کار مجازی.
- * تعیین تکالیف عملکردی در جهت شناسایی فرصت‌ها و هنرهای خانوادگی، بومی و منطقه‌ای دانش‌آموزان.
- * برگزاری نمایشگاه و بازارچه‌های مجازی از دست‌سازهای دانش‌آموزان.
- * تدوین اصول راهنما و پودمان‌های آموزشی برای ایجاد هماهنگی و هم‌سویی آن‌ها با هم و با اهداف نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی (حیطه خود و خلقت / ساحت زیستی - بدنی).
- * برگزاری دوره‌های مجازی آموزشی سلامت و بهداشت روان و پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی.
- * گرامیداشت رویدادهای تقویمی (هفته نجوم / روز درخت کاری / روز هوای پاک) با انجام تکالیف عملکردی محیط زیستی.

پیشنهادها

در سطح خرد: عناصر درون مدرسه‌ای

- برگزاری انواع دوره‌ها و کارگاه‌های مجازی به منظور بهبود سواد رسانه‌ای برای همکاران و دانش‌آموزان؛
- معرفی برنامه‌ها و نرم‌افزارهای کاربردی و مکمل به منظور تسهیل عملکرد در فضای مجازی؛
- تشکیل گروه‌های هم‌درس دانش‌آموزی در شبکه شاد (یادگیری گروهی)؛
- کاربست توانایی‌های دانش‌آموزان مستعد در حوزه وب و رایانه؛
- تقدیر از فعالیت‌های قابل ملاحظه دانش‌آموزان و تشویق آنان.

در سطح خرد: عناصر برون مدرسه‌ای

- حفظ ارتباط مستمر با والدین دانش‌آموزان در گروه‌های تعاملی توسط مدیر و دبیران مدرسه؛
- بررسی و رصد جریان یاددهی - یادگیری و تقویت نقاط قوت و